

DIGT OG SANDHED OM EN BERØMT ROMAN

„PIAZZA DEL POPOLO“ I DOKUMENTARISK BELYSNING

AF

H. P. RØHDE

I. Tilblivelse

Vilhelm Bergsøe var ærkekøbenhavnerv og det af den ukuelige type. Som hans læge sagde til ham, da han havde skrevet „Fra Piazza del Popolo“: „aldrig har jeg haft en Patient, der kunde skrive Romaner, medens han var syg“.

For sig selv og sine landsmænd slog han porten op til den verden, der lå udenfor voldene – fjernt fra landets grænser. Til solskinslandet langt mod syd, hvor sorger slukkes og eventyret bliver til virkelighed . . .

Hans roman er glæde over det nære – og længsel mod det fjerne. Den er København med sin „Bredgade“, sin „Philosophgang“, sin „Knippelsbro“ og „Langebrogade“, sit „Gammeltorv“ og „Nytorv“ – byen med sine snævre gader indenfor voldene, men samtidig byen med sin livsarlige omegn, rig på skove og søer, og med sin frie beliggenhed ved Sundets bred. Der er poesi over hans skildringer fra Københavns omegn, men han falder ikke hen, humoren ligger altid på lur.

Tag f. eks. et stykke som det følgende, hentet fra „Holmgreens Manuscript“, det kunne kun være skrevet af en københavner – ligesom det måske kun kan nydes helt efter fortjeneste af en københavner: „Lidt efter kom de forbi det uanseelige Spurveskjul, hvis tre høie Popler tegnede sig i den begyndende Aftenskumring som lige saa mange Cypresser; Solen kastede endnu nogle Stænk hen over den rolige Sø, og Skovens Kroner, der stode i hele deres lysegrønne Pragt, susede i Aftenvinden. Fra Engene duftede Høet, der lige var sat i Stak, og inde fra Skoven hørte man af og til et Par Køer, der brølede længselsfuldt efter at flyttes.

Hvor intet andet anføres, findes citerede breve i Det kongelige Biblioteks håndskriftafdeling. Se desuden ndf. s. 154: Kilder og litteratur.

Greben af Stemningen begyndte From: „Flyv Fugl, flyv over Furesøens vove;“ Henry faldt bevæget ind med, medens Brandt smeldede med Pidsken og fordreiede baade Text og Melodi, saa at det var en Gru at høre derpaa.“ Og så følger, til yderligere afsvaling af al poesien, beskrivelsen af kroen, hvor man på båndet, der hænger ned fra „en gammel, blaablomstret Kaffekande af kjøbenhavnsk Porcellain“, læser: „Det er det Samme, hvad det koster, naar blot Pigebarnet morer sig!“

Men til glæden over det nære føjes den længselvækkende skildring af det maleriske Syden – med sin perlende vin, sit syngende sprog, med sine blå bjerge, sin Campagne med bøffeljordene, sine mørkøjede kvinder, sine kirker og prælater, sit ubundne kunstnerliv – og sine røvere! Bergsøes store roman er som et klokkeårn, hvor to klokker stadig ringer: nord-syd! nord-syd!

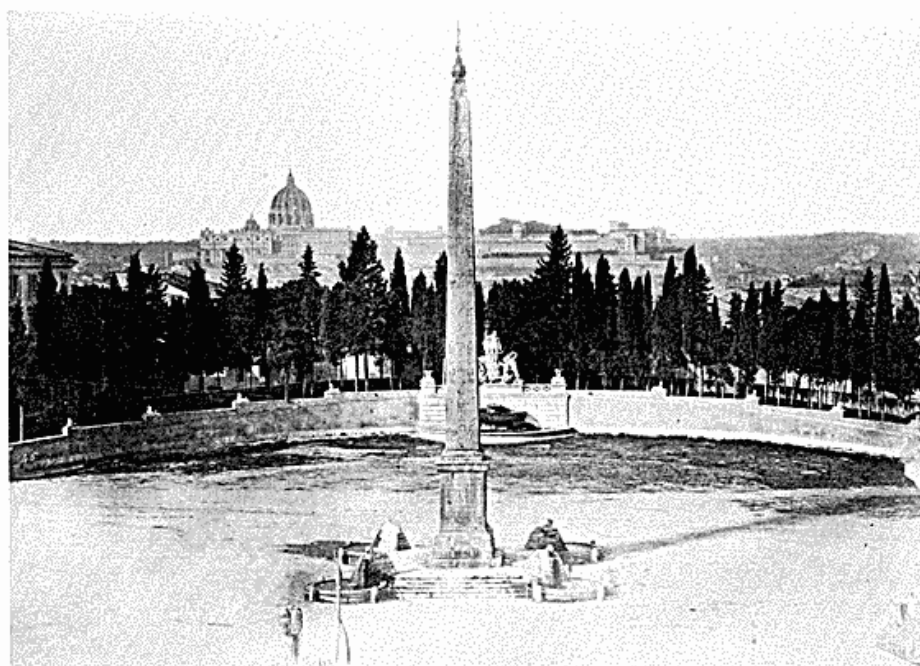
„Fra Piazza del Popolo“ blev skrevet i den tunge tid, der fulgte efter den tabte krig. Den udgør en mærkelig blanding af virkelighedsflugt og virkelighedsskildring. Også for digteren rent personligt. Lammet af gigt og blindet af en hårdnakket øjensygdом kæmpede den unge naturforsker Vilhelm Bergsøe for livet ved at skrive sin bog.

Arbejdet synes at have stået på en halvandet års tid. Han er så småt begyndt i førstningen af 1865 med at gøre sig romanens struktur klar i store træk. „I Tankerne tog jeg fra, øgede til og skar bort, og uden at det var mig muligt at gøre noget skriftlig udkast.“ Så fulgte nedskrivningen, der foregik på en højst besynderlig måde. „Jeg havde ingen fast Skriver, men benyttede de Personer, som tilfældig kom og vilde hjælpe mig lidt. Skjult bag et Skærmbræt sad de og lyttede til, hvad jeg dikterede; men ofte kunde de kun skrive en halv Time ad Gangen, og saa maatte den næste tage fat, hvis han vilde. Min Søster ydede mig trofast Hjælp, men naar hun ikke kunde længere, maatte jeg tage hvem jeg kunde faa; engang imellem satte ogsaa Vaagekonen sin Klo paa Papiret.“

En livlig fantasi, en frodig kombinationsevne havde Bergsøe, ellers var det naturligtvis ikke gået. Men han forstod også i rigt mål at udnytte sine egne oplevelser. Af bevarede breve fra hans ophold i Italien få år tidligere kan man se, hvor lidt der skulde til for Bergsøe, for at forvandle erindringsstof til roman. Man behøver blot at sammenligne den malende beskrivelse af Tiberoversvømmelsen, et af romanens dramatiske højdepunkter, med følgende citat fra et brev til søsteren, skrevet i Rom den 31. januar 1863:

„Himlen er dyb mørkeblaa, Stjernerne funkler her med en Glands,

som vi ikke kjende hjemme og saa har vi et Maaneskin, som jeg ikke kan beskrive. Men til Gjengjæld kan det ogsaa regne af og til og saadan en Regn har vi aldrig hjemme, undtagen naar det er Tordenveir. Tænk Dig en af vore stærkeste Tordenbyger varende i tre Dage fra Morgen til Aften og hele Natten med, og Du har et Billede af den romerske Regn. Intet kan holde den ude, den gaaer gennem Kapper, Frakker og Parapluier, Gaderne forvandles til rivende Strømme og Kaalstokke, Træstykker, gamle Hattepulle og udpressede Citroner udgjøre en uovervindelig Armada, som i en malerisk Uorden seiler omkring og til Slutningen stopper Kloakernes Mundinger. Samtidig styrter Vandet i Strømme ned fra Bjergene, Sneen smelter paa Soractes og Mamillernes Toppe og nu har man Spillet gaaende. Tiberen svulmer i et Nu; med en forfærdelig Fart skyde dens mudrede Bølger sig hen under Broernes Buer, Vandet trænger op over Bredderne, gaaer ind i Gaderne, Vignerne og Villaerne og den flade Campagne forvandles til en uhyre Sø, hvori Bakernes Toppe rage op som Øer. En saadan Oversvømmelse var jeg vidne til for nylig, omtrent midt i Januar. Vandet styrtede ind i Ripettaen og i et Nu var denne uhyre Gade under Vand. Vandet vedblev at stige i tre Dage og paa den sidste Dag var det nær ved at naa Corsoen. Det var et ganske eiendommelig Syn. Folk roede om i klodsede Baade fulde af Levnetsmidler. Foran hvert Hus gjorde Baaden holdt og fra de forskellige Etager nedhissedes Kurve, som fyldtes med Brød, Kjød, Grønt og Viin; dog skete dette kun i de fattigere Kvarterer, navnlig i Ghetto. Her var Tilstanden ynkelig. Vandet stod op over første Etage og dets Overflade var dækket, dels med al Slags Affald af Levnetsmidler, dels med alle de Laser, Pjalter og Klude, hvorpaa det sørgelige Ghetto er saa rigt. Husene vare opfyldte med Kvinder og Børn, de sidste i utrolige Masser; men alle toge Sagen meget let; thi de romerske Huse ere solidt byggede og Oversvømmelsen varer sjelden længere end nogle Dage, saa tørres Alt hurtigt. Desuden faa de i den Tid Alt gratis, og det sætter Jøderne og Romerne stor Priis paa. Fra det ene Hus til det modstaaende var der lagt Brædder og paa disse balancerede Østerlands flittige Beboere med en sjælden Virtuositet. Dog hændte det, at Brættet brast under en særdeles trivelig Jødemadame og under en uendelig Jubel nedstyrtede hun i en Stilling, som jeg kun kan ligne ved den de Fordømte indtage paa Correggios [d: Michelangelos] store Maleri i det sixtinske Kapel, som forestiller Dømedag. Et Øieblik forsvandt hun, lig en dukkende Graagaas i de muddrede Vande; men et Øieblik efter dukkede hun atter op ikke ulig en snøftende Nilhest, Tovender kastedes til hende, hun greb fat og under en bedøvende Skrigen, Latter og Gesticuleren

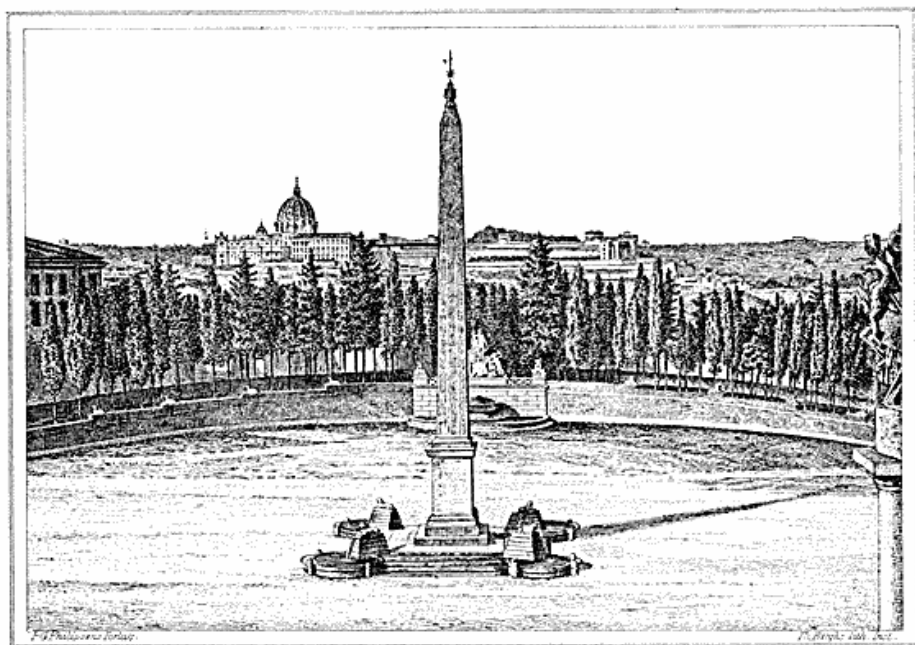

Vilhelm Bergsøes fotografi af Piazza del Popolo fra begyndelsen af 1860'erne.
Efter fotografi i fabrikant Svend Bergsøes eje.

gik Madamen atter tilveirs, sparkende og spjættende med Fødderne mod Muren, indtil den hele uhyre Karklud forsvandt ind af et aabentstaaende Vindue. Var jeg Genremaler, jeg havde valgt dette Motiv til et Billede, som sikkert vilde gjøre Lykke“.

Brevet er skrevet med mesterhånd. Slår man op i originaludgaven side 186 og følgende vil man se, hvor meget der går igen af stort og småt. Det dramatiske har fået en tak; den tykke madamme er blevet til en ung moder med sit barn; hvor husene før var solidt bygget, revner de nu fra øverst til nederst. Men i det store og hele er ligheden så stor, at man næsten må tro, brevet på en eller anden måde har tjent som forlæg for romanbeskrivelsen.

Under store lidelser og mange afbrydelser skred arbejdet frem. Sygdommen var ofte så smertefuld, at det var Bergsøe umuligt at samle tanker om dikteringen. Men når smerterne lettede, tog han påny fat. Og da foråret kom i 1866, var han nået så langt, at han i en optimistisk stund kunne skrive de vers, der skulle stå som prolog til romanen. Paul V. Rubow har givet udtryk for den opfattelse, at prologen, der er date-

Piazza del Popolo.

Frontispicen til originaludgaven af „Fra Piazza del Popolo“ litograferet efter det afbildede fotografi. Den yderste ramme måler 9,3 × 13,4 cm.

ret maj 1866, er „Bogens seneste Stykke“. Men det stemmer ikke med manuskriptet, som findes på Det kongelige Bibliotek.

Det er et usædvanligt dokument literært såvel som menneskeligt – et jammersminde i sin egen art – som man ikke tager i øjesyn uden at betages. Tyk og tung, nødtørftigt holdt sammen af et jævnt brunt papbind, sammenstykket af flere forskellige papirsorter, skrevet af flere højst forskellige hænder, bekræftes overleveringen om romanens tilblivelses-historie fuldtud. Man finder manuskriptet i den Collinske manuskript-samling, der indgik i Kgl. Bibl. i 1905, under signaturen: 72, – 4°. Også om romanens indre historie har manuskriptet et og andet at fortælle. Titlen var oprindelig noget mere omstændelig og lød:

Fra „Piazza del popolo“, (antik!)
Livsbegivenheder, samlede i Rom

fortalte
af
Vilhelm Bergsøe

Det blev jo forenklet til:

Fra Piazza del Popolo.

Livsbilleder, samlede i Rom

af

Vilhelm Bergsøe.

Man opgav også at sætte det italienske stednavn med antikva på titelbladet, det ville nok heller ikke have set så godt ud. (Derimod overholdt man inde i bogen den almindelige regel om at sætte de fra de latinske sprog stammende ord med antikva i modsætning til den øvrige tekst, der stod med fraktur.)

For at holde styr på romanens mange slyngede tråde, viser det sig, at forfatteren har påbegyndt et formeligt koordinatsystem med datoer i en lodret kolonne ned til venstre, med stedsangivelser i en vandret kolonne foroven og selve begivenhederne indsat i de tilsvarende rubrikker. Det har næppe været meningen at lade et sådant skema indgå i den trykte bog – selvom læseren nok undertiden kunne have det behov!

Et særligt problem vedrørende udarbejdelsen finder man et klart svar på her i manuskriptet. I sin erindringsbog „De forbistrede Drengene“ fortæller Bergsøe en uhyggelig oplevelse, han engang havde på en kirkegård, hvor han fandt et dødningehoved, hvis øjne pludselig begyndte at lyse „først svagt som en ulmende Gnist – saa stærkere som en straalende Stribe, og endelig saae jeg i Bunden af den sorte Øjenhule en lille glødende Slange sno sig i lysende Ildbugter og gennem et Hul dukke frem i den modsatte Øjegrube.“ Fænomenet havde en naturlig forklaring: „Hvad jeg havde set, var den stærke Fosforglans af det lysende Tusindben“. Men oplevelsen prægede sig dog så dybt i Bergsøes erindring, at han „over den byggede „Et Æventyr fra Regensen“, der oprindeligt dannede den første Novelle i „Fra Piazza del Popolo“, hvor den blev fortalt af Lægen Aabye. Ved Textrevisionen forkastede jeg den, og den kom først frem 1872 i „Gjengangerfortællinger“, hvor den bedre hørte hjemme“. Men husker Bergsøe rigtigt her?

Rubow rejser problemet uden at løse det: „Bergsøe meddeler i første Del af sine Erindringer (De forbistrede Drengene, 1898, 85), at den oprindeligt indeholdt en Novelle *Et Æventyr fra Regensen*, som imidlertid blev udtaget ved Textrevisionen og først trykt i Samlingen *Gjengangerfortællinger* 1872. Erindringerne 6. Del, som udførlig beretter om Bogens Tilblivelse, har Intet om en Textrevision, men oplyser, at Bogen blev given

i Trykken i den Tilstand, hvori Manuskriptet forelaa, og at man henimod Slutningen opdagede nogle slemme Lakuner, hidrørende fra at en ældre Herre i Korsør havde taget sig Diktaten let eller var falden i Søvn. Dette virker dog noget romanagtigt udpyntet og strider imod, at mindst tre Personer havde læst Bogen, inden den gik til Trykkeriet, uden at opdage Noget“.

Manuskriptet klarer sagen fuldstændigt. Slår man op på side 22, finder man på et påklæbet stykke papir indledningen til „Tordenskyen“. Påklæbningen er imidlertid foretaget ret skødesløst, papiret lader sig løfte, og kigger man ind under det, opdager man ganske rigtig begyndelsen til „Et Eventyr fra Regensen“. Ydermere er hele manuskriptet til samme eventyr løst vedlagt hovedmanuskriptet, og en sammenligning med papir, paginering etc. viser tydeligt, at det er udrevet af det sted, hvor nu „Tordenskyen“ er indføjet.

Bergsøes fremstilling står altså til troende. Kun lader den sig supplere på et enkelt punkt. „Et Eventyr fra Regensen“ blev allerede trykt første gang i Robert Watts ugeskrift „Figaro“ i begyndelsen af 1867. Offentliggørelsen begyndtes i nr. 45, 3. februar 1867, og fortsattes i numrene 47, 48 og 49. Robert Watt har været meget ivrig for at sikre sig Bergsøes medarbejderskab. Det ser man af et udateret brev fra Bergsøe til hans søster Clara skrevet omkring nytår 1866-67. Brevet giver også et indtryk af Bergsøes sorgelige helbredstilstand, men samtidig ukuelige energi: „Igaar gik fru Bergh en lille Tour med mig, den varede kun et Qvarteer, men da jeg kom hjem var jeg saa træt, at jeg faldt i Søvn først i Fru Berghs Værelse, og saa i Doctor Berghs, skjønt jeg dicterede en Artilleristsergent, Eventyret paa Regensen, som jeg omarbejder for at faae Tiden til at gaae og glæde Robert Watt. Han har plaget mig saaledes paa Klinikken at jeg har capituleret“.

Men – for at vende tilbage til prologen – finder man mærkelig nok ikke teksten til denne i originalmanuskriptet. Derimod læser man under slutningslinjerne datoen „d. 24 Juli 1866.“ Først på den dag må man altså antage, at det store værk endelig blev afsluttet. Men så skulle det udgives!

II. Udgivelse

Om Bergsøes forhold til sin forlægger, P. G. Philipsen, og om Philipsens forhold til „Fra Piazza del Popolo“ råder der nogen uklarhed. Efter hvad Bergsøe fortæller i sine erindringer, havde Philipsen aflagt ham et besøg og spurgt „om jeg ikke kunde skrive noget fra min Rejse i Italien. Da jeg svarede, at jeg hertil maatte benytte Rejschaandbøger,

P. G. Philipsen (1812-77). J. Petersen og Søn fot. ca. 1870.

forklarede han, at han saa overordentlig gerne vilde have noget fra mig, ligegyldigt hvad det var.“ På Bergsøes spørgsmål: „Vil de da have, at jeg skal være Digter?“ skulle Philipsen have svaret: „Det er mig ganske det samme hvad De skriver, naar jeg blot faar noget, thi min Broder siger, at De vistnok maa have et stort Fortællertalent“.

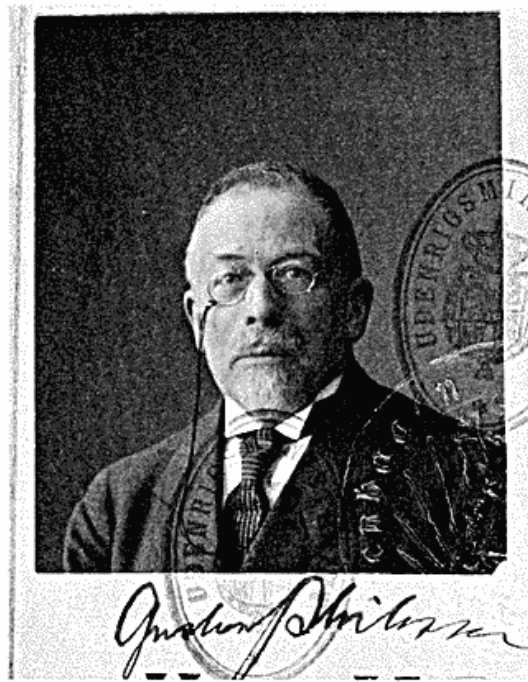
Men da Bergsøe kom med sin roman, afviste Philipsen med alle tegn på forfærdelse „det vældige manuskript“, som han stod og vejede i hånden: „Det bliver meget mere end tyve Ark:, det kan jeg ikke bruge. Her i Danmark er der ingen, der køber Bøger saa store som en Bibel.“ Først på fru Philipsens forbøn skulle bogen være blevet antaget.

Philipsens søn, Gustav Philipsen, har imidlertid i en afhandling om sin fars forlæggervirksomhed, trykt i „Aarbog for Bogvenner“ 1919, givet en fremstilling, som han udtrykkelig betegner som et korrektiv til Bergsøes, og som derfor har krav på at anføres i sin helhed.

„Da det, der passerede mellem Fader og ham, saavidt min Erindring rækker, er urigtigt fremstillet i Bergsøes Livserindringer, maa jeg gaa lidt nærmere ind paa denne Sag.

Fader havde i lang Tid næret et levende Ønske om at udgive et Værk over Rom og Italien. Bergsøe var en ung Naturforsker med udmærket

Gustav Philipsen (1853–1925). Pasfotografi fra hans senere år.

Fremstillingsevne. Uagtet han hørte til det Parti indenfor vore Zoologer, der stod paa Krigsfod med den Retning, der havde Herredømmet i vort Tidsskrift (Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaberne), havde han dog været Bidragyder til dette, og Fader var ikke helt uden Forbindelse med ham gennem „Dagbladet“, som Fader nærmest sympatiserede med, og jeg tror at erindre, at Fader, der ellers ikke læste meget, følte sig tiltalt af Bergsøes Afhandling om Tarantellen; i alt Fald gav han den med Anbefaling til mig, der var en Altæder af alt trykt. Under alle Omstændigheder: Fader sluttede Aftale med Bergsøe om en Bog, der skulde indeholde Skildringer „Fra Rom og Campagna“ (den oprindelige Titel); senere ændredes Titelen til „Fra Piazza del Popolo“, som det Centrum, hvorfra Skildringerne udgik. Der valgtes det samme Format som det kendte naturvidenskabelige Tidsskrifts, et Format, der dengang aldrig anvendtes til Skønlitteratur, og Fader lod fremstille et ikke altfor skønt Titellitografi af den nu saa berømte Plads.

Min flere Gange nævnte Onkel, der som den eneste Akademiker i Familien ofte anvendtes som et Slags literært Faktotum, fik som ofte tidligere Udhængsarkene sendt og begynder at læse dem med megen In-

teresse, men bliver snart forfærdet og kommer til Fader: „Men det er jo en Roman“. Fader, hvis Forhold til Skønlitteraturen, som før sagt, var meget køligt, bliver ikke mindre betaget. Men som det i vore Dage populært hedder, nu var han den engang og maatte gøre gode miner til, hvad der efter hans Mening var meget slet Spil.

Saaledes skildrede Fader Sammenhængen overfor os, og jeg tvivler ikke om, at det var subjektiv Sandhed for ham. Jeg tør gaa ud fra, at Bergsøe og han har misforstået hinanden; de jagede jo i to forskellige Spor.

Men saa meget véd jeg med Bestemthed, at naar Bergsøe i sine Livs-erindringer tillægger min Moder Æren for, at Fader tog Bogen paa Forlag, er det fuldstændig fri Opfindelse. Moder kunde maaske have været klog nok til det; men hendes Beskedenhed gjorde hende altfor ængstelig til at ville indblande sig i et større Forlagsanliggende“.

Denne fremstilling virker jo alt i alt yderst troværdig. Ikke desmindre modsiges den på afgørende punkter af bevarede breve. Bergsøes fremstilling viser sig straks noget mere holdbar – forsåvidt: intet mærker man nemlig i brevene til de høje bølger, der skulle være gået forud for bogens antagelse. Desuden noterer man sig et påfaldende faktum: Philipsen indvender i sit første brev ikke et ord imod bogens størrelse; og han har på dette tidspunkt endnu end ikke set manuskriptet.

På baggrund af det meget mere eller mindre rigtige og nøjagtige, der er skrevet om den rent forretningsmæssige side af „Piazza“ens tilblivelseshistorie, meddeles P. G. Philipsens brev her i sin helhed. Det fremgår, at Bergsøe tre dage efter bogens fuldendelse, den 27. juli, har skrevet og tilbudt den til Philipsen, der omgående sender sit positive svar. Når Philipsen skriver „danske Typer“, mener han dermed, hvad vi i dag populært kalder „krøllede bogstaver“; de var dengang den foretrukne skrift af det brede romanlæsende publikum. 6 mark var lig 1 rigsdaler, som igen var lig 2 kroner. Men naturligvis var købeværdien mange gange større sammenlignet med idag. Brevet, der er dateret den 30. juli 1866, lyder:

Herr Dr. phil. V. Bergsøe!

Deres ærede Skrivelse af 27. ds. modtog jeg først Igaar, da jeg kom ind fra Landet. Det glæder mig at erfare, at De nu har afsluttet det aftalte Arbejde. De antager, at det trykt vil omfatte 30-40 Ark og at Trykningen kan paabegyndes den 1. Sptbr. førstkommende.

Jeg pleier ikke at oprette nogen Contract med Forfattere, jeg finder det saa prosaisk; jeg tilbyder mine Betingelser i Brevform og kan de da i en lignende Form antages, saa er det Fornødne gjensidigt iagttaget.

1) Bogen trykkes i Format og Linicantal som „Tidsskrift for popul. Fremst. af Naturvidenskaben“, men med *danske* Typer, aldeles efter Deres Anordning;

2) Oplagets Størrelse fastsættes til 1500 Expl.

3) I Honorar betaler jeg Dem 20 Mark for det trykte 16 sidige Ark.

4) For eventuelle nye Oplag finder de samme Betingelser Stød.

Videre har jeg ikke Noget at tilføie.

Imødescende Deres ærede Svar forbliver jeg

Deres ærbødigst hengivne P. G. Philipsen.

Som man ser – Philipsen tager det ganske roligt og selvfølgelig, at bogen antages at ville blive på „30-40 Ark“. Det kan heller ikke være kommet bag på ham, at det drejede sig om en roman. Allerede den 19. december 1865 skrev Bergsøe et brev til ham, hvori det hedder: „Med Hensyn til mit italienske Arbeide kan jeg meddele Dem, at jeg har forelagt Planen for et Par af mine Venner, til hvem jeg kan fæste Lid som æsthetiske Smagsdommere, og at disse fuldkommen have biliget den. Jeg har allerede fuldendt en Deel af det første Partie og troer at kunne love Dem et Arbeide i en livlig Stil og med en spændende Intrigue; to, som jeg antager, væsentlige Hovedpuncter for at finde Anklang hos Publicum. Jeg haaber om et Par Maaneder at kunne ophøre med at være Dictator, og, da jeg har Tiden til min Disposition, at kunne fuldende dette Arbeide i Løbet af Forsommeren“.

Efter al sandsynlighed er Gustav Philipsen blevet offer for en fejlhuskning – han skrev jo også sin fremstilling næsten et halvt hundrede år efter begivenhederne. Nu udtrykker han sig yderst kategorisk: „Under alle Omstændigheder: Fader sluttede Aftale med Bergsøe om en Bog, der skulde indeholde Skildringer ‘Fra Rom og Campagna’ (den oprindelige Titel)“. Helt grebet ud af luften kan en sådan påstand vel næppe være. Muligvis har man i følgende brevcitat kimen til Gustav Philipsens fejlhuskning eller ombytning af de faktiske forhold. Den 29. juni 1867 – altså et halvt års tid efter at „Fra Piazza del Popolo“ var udkommet – skriver P. G. Philipsen til Bergsøe, som igen opholder sig i Italien: „Jeg kan ikke sige Dem hvormeget og hvor glad overrasket jeg blev ved Deres Meddelelse om det paatænkte Arbeide, nemlig „Naturen og Dyrelivet i Campagna romana“ jeg vilde ønske, at De kune see mit glade Ansigt ved at læse det.“ Desværre har man ikke Bergsøes forudgående brev. Men Bergsøe har åbenbart skrevet til P. G. Philipsen om en sådan bog, der jo ikke blev til noget. Det kan være den, Gustav Philipsen har hørt sin fader tale om.

Men tilbage til forhandlingerne om udgivelsesbetingelserne.

Det viser sig, at Bergsøe ikke har været tilfreds med tilbuddet om 20 mark pr. ark og har bedt om en forhøjelse. Desuden holder han på, at der skal oprettes en kontrakt. I det næste brev, der er dateret den 21. august, svarer Philipsen imødekommende, at han gerne vil lade Bergsøe oprette en kontrakt. Han går med til en forhøjelse af honoraret i følgende form: „Naar det første Oplag ei overskrider 1500 Ex. saa betaler jeg 25 Mark pr. Ark, dog henstaaer de 5 Mark pr. Ark til Oplaget er udsolgt“.

Når man tænker på vore dages forfatterhonorarer, må man nok sige, at det var beskedent, hvad Bergsøe fik for den store roman: maximalt ca 1000 mark eller ca 150 rigsdaler. Men både var pengeværdien højere og forfatterhonorarerne betydeligt mindre dengang, end tilfældet er nu. Det var vel derfor ikke ganske uberettiget, når Philipsen sluttede sit brev med følgende betragtning: „Naar De nu overveier vore smaa literære Forhold og at det er Deres første Debut som Æsthetiker, som jeg antager vil blive glimrende, saa troer jeg, at mit Tilbud er anstændigt“.

Ialfald – man nåede til enighed på det nye grundlag, og da var arbejdet med at sætte bogen allerede i fuld gang. Den 3. september skriver Philipsen til Bergsøe: „Høistærede Herr Dr. phil. V. Bergsøe. Jeg har afleveret Correcturen til Thiele; 3 Sættere ere udelukkende beskæftigede med Arbeidet og skal blive færdige til bestemt Tid. . . . Overenskomsten in dupplo udfærdiget har jeg for over 8 Dage [siden] sendt til Nørregade underskreven af mig“.

Mens bogen blev sat, udspandt der sig en hel korrespondance mellem forlægger og forfatter om billedet overfor titelbladet. Som den fornuftige forlægger han var, ønskede Philipsen en frontispice af den i titlen nævnte plads. Det er nok lidt overdrevet, når Rubow skriver: „Hvad Piazza del Popolo var for noget, vidste i 1866 ingen Mennesker . . .“ F. eks. – hvad der måske er værd at nævne også med henblik på bogens tilblivelse – stod der i „Illustreret Tidende“ den 11. marts 1866 en længere artikel om karnevalet i Rom, hvori det hedder: „Hele dette Tog [indledningsoptøget], der drager fra den vidunderlig skønne Plads del Popolo igjennem hele Corsoen, udfolder en blændende Pomp og Pragt.“ I det hele taget var der en betydelig Italiensinteresse i Danmark i disse år, formodentlig en udløber af Thorvaldsen-tidens nære forbindelse med Italien. I samme december måned 1866, hvor „Fra Piazza del Popolo“ lå hos alle boghandlere, udkom bl. a. E. Flemmers „Skildringer fra Italien“, en samling „folkelige“ foredrag holdte i Industriforeningen i de foregående år. Endvidere udkom Molbechs oversættelse af Dante i

anden udgave. Ja, man læste ikke blot med iver, hvad der blev skrevet om Italien i Kongens København og glædede sig over malernes mange italienske billeder – man spiste også på italiensk! I dagene op i mod jul kunne man i aviserne finde annoncer, der reklamerede med „Egte italienske Macaroni“!

Der var ialfald god mening i at indlede den store bog med et anskueligt billede af den maleriske og sagnomspundne romerske lokalitet. Man har åbenbart vaklet lidt mellem at vælge træsnit eller litografi som reproduktionsmiddel. I brevet af 3. september skriver Philipsen: „Xylograf [H. P.] Hansen var hos mig angaaende Vignetten eller hvad det bliver; jeg kunne kun svare ham, at jeg afventede Deres nærmere Bestemmelse.“ Herpå svarer Bergsøe næste dag: „Med Hensyn til Vignetten mener jeg, at vi bør holde os til den af Dem stillede Proposition, nemlig at lade Photographiet af Piazza del popolo lithograferes som Titteblad; naar Lithograph Bergh har gjort Tegningen, beder jeg mig en Calque deraf tilsendt.“ Den 12. september forelå denne tegning, Philipsen skriver: „Jeg sender Dem herved det i dette Øieblik fra Bergh modtagne Udkast; det vil blive udført i en smuk raderet Maneer omtrent i Genre som Tegningerne i Scharlings græske Reisebog [C. H. Scharling: „Grækenland.“ Kbh. 1866.] og danner i aflangt Octav et Frontkobber til Tittebladet. Lad mig snart høre Deres Mening derom.“ I det følgende brev af 18. september viser Bergsøe sig som en yderst nøjeregnende detailkritiker: „Hr. Boghandler Philipsen! Idet jeg takker for det tilsendte Udkast, beder jeg Dem undskyldte, at jeg først nu svarer Dem, da jeg ønskede at indhente min Broders, Kobberstikker Bg's Mening om den. Den lille Skizze seer meget godt ud; kun staaer Obelisken *skjævt*, hvilket den ikke gjør i Virkeligheden. Spidsen ovenover Stjernen er et Kors og maa ogsaa fremstilles saaledes. Paa Photographiet er Korset seet fra Siden og fremtræder derfor næsten som en Spids. Iøvrigt maa jeg overlade det til Lithografen, ligesom jeg anseer den valgte Radeermaneer for den heldigste. Derimod har jeg ikke forstaaet, om hele Tittebladet skal lithograferes, eller om Skizzen blot skal staae som en lille Vignet; det første forekommer mig det heldigste og smagfuldeste.“ Man får et levende indtryk af, hvor vanskeligt parterne har haft ved at forklare hinanden de forskellige tekniske problemer skriftligt – den 22. september skriver Philipsen: „Jeg har opfattet det saaledes, at hele Billedet bliver saa stort som en Side af Bogens Text; det bliver et aflangt Format altsaa paa tværs med Underskrift og tjener at pryde Bogen omtrent som et Portrait. Er De nu enig med mig, eller hvorledes vil De have det, derom behag at underrette mig.“ Man mærker, at

Philipsen omsider er ved at blive utålmodig over dette evindelige skriveri; i en efterskrift spørger han: „Kommer De ikke snart hertil, dette vil fremme Bogens Ende!“ Langt om længe synes en mundtlig drøftelse at have afsluttet debatten. Den 26. september skriver Bergsøe: „Med Hensyn til Vignetten ønsker jeg gjerne at tale personligt med Dem; De vil træffe mig i mit Hjem fra Fredag Formiddag af“.

Resultatet blev altså et helsides litografisk billede anbragt overfor titelbladet, på tværs, så at man må vende bogen for at se billedet. Men korset på obelirken fik litografen kun meget svagt antydnet – skønt Bergsøe i sit brev i en klar streg havde tegnet, hvordan han ønskede det . . .

III. Modtagelse

„Fra Piazza del Popolo“ udkom i slutningen af 1866 – omend den med et allerede dengang gammelt forlæggertrick bærer trykåret 1867. Den nøjagtige dato lader sig vist ikke fastslå, i den henseende var man dengang ikke så præcis som i dag. Ganske vist skriver Rubow kategorisk „13. December 1866“, men det holder ikke stik. Allerede i en annonce i Berlingske Tidende den 30. november angives „Fra Piazza del Popolo“ som udkommet. Og i Nordisk Boghandlertidende opføres bogen som udkommet i ugen mellem 24. og 30. november.

Naturligvis blev så stor en bog ikke færdigtrykt eller færdigleveret på een dag. Under rubrikken: „Bøger under Trykning“ læser man i Nordisk Boghandlertidende for den 1. December følgende meddelelse: „Endvidere forsendes i disse Dage: Fra Piazza del Popolo. Livsbilleder, samlede i Rom af Vilhelm Bergsøe. IV + 700 Sider i 8vo. Pris 3 Rd. 72 Sk. Kjøbenhavn den 30te Novbr. 1866. P. G. Philipsen“.

På modstående side: Det ses at Bergsøe lagde vægt på, at man på frontispicen til originaludgaven af „Fra Piazza del Popolo“ kunne se korset på obelirken. Han skriver således at „Spidsen ovenover Stjernen er et Kors og maa ogsaa fremstilles saaledes.“ Bergsøe har sikkert betragtet det som væsentligt, at korset blev klart synligt, så at obelirken med korset kunne fremtræde som symbolet på det som er Roms særpræg: den store modsætning mellem hedenskab og kristendom. Det er denne modsætning som er et hovedtema i Svingbergs lange tale: „Thi hvad er det, der gjør Rom saa interessant . . .? . . . Er det Antiken? Jeg benægter det! . . . Er det Katholicismen? . . . Jeg benægter det! . . . Er det mon det stille, indadvendte Kunstnerliv, eller er det den rige, yppige Natur, eller er det Afspeilet af Mindernes Glands, der fængsler Sjælen saa mægtigt i Rom? Jeg benægter det!“ Først efter en lang og fortsat forgæves spørgen når Svingberg til konklusionen, at det „der giver Rom denne magnetiske Kraft“ er samspillet mellem hedenskab og kristendom, der skaber „den magnetiske Strømning, som uvilkaarligt binder de opadstræbende Sjæle, osv., osv.“

Skovbo p. 18. Septembris
1866.

Mi. Kjøbenhavn Philologen!

Det jeg Takke for det Tilsendte
Brev, hvor jeg saa iendelig, at
jeg fandt mig svaret Dem, da jeg endelig
at iendelig min Brev, Skulle til
By's, Mening om Dem. Den lille Skitse
saa meget godt ud; min staaende Skole-
stue skjønt, hvilket den ikke gjor i
Virkeligheden. Spødsen imidlertid Stjerner
at Kross og mig og en fremtillidende
Paa Skolegangstid er skrevet saa for Side
og fremtillidende Dufet mellem som en Sjelds.
Tilvint mig og over det. Det til Li-
thografen, ligesom jeg saa den vedlyt.
Pudser man sig for den hvidlyte. Dermed

Det har sin reelle betydning at nå tilbage til udgivelsesdagen, for fra da af kunne man jo begynde at spejle efter anmeldelser. Det lader til, at Bergsøe og Philipsen har været lige nervøse og uligevægtige i denne bevægede tid. „I den pinligste Spænding – skriver Bergsøe i sine erindringer – laa jeg atter i dette rugende, sorte Mørke, stadig tænkende paa, hvorledes min Fremtid vilde blive, og da jeg fik at vide, at min Bog var udkommet, steg min Uro til det højeste . . .“ Det blev ikke bedre, da han en af de følgende dage hørte trin og genkendte Philipsens stemme. „Hvorledes gaar det?“ spurgte jeg aandløs. „Ak Gud – svarede Philipsen – det gaar aldeles ikke. Alle de Eksemplarer, jeg har sendt ud i Byen, har jeg faaet tilbage, og for Resten er der omtrent ingenting solgt. Den Bog vil blive min Ruin . . .“ Philipsen kom for at få Bergsøe til at bede om anbefalinger af bogen hos Hauch og Christian Winther, hvad Bergsøe ikke ville inddade sig på.

Der kan nu ikke være tvivl om, at „Fra Piazza del Popolo“ kom som en bombe for datidens københavnske læseverden. Alene størrelsen fik folk til at måbe. Alligevel blev den ikke nogen udelt succes. Den var for aparte til at kritikken uden videre kunne acceptere den. De gængse æstetiske målestokke slog ikke til overfor en sådan mastodont af en roman, der tilmed indeholdt virkelighedsskildringer fra København, som borgerskabet måtte reagere overfor. Det var langt fra den ideelle bog at lægge på julebordet.

„Hvad er det du har gjort, Vilhelm? – kom en onkel og spurgte Bergsøe – Du har jo bragt Skam over din Familie. Jeg hører i Byen, at du har skrevet en Roman om unge Mennesker, som gaar paa Horehus, og det har du ikke undset dig ved at lade trykke?“ – En tante til ham blev så forarget, at hun kastede bogen i kakkelovnen med en ildtang.

En særlig komplikation var, at bogen vitterligt til en vis grad havde karakter af nøgleroman. Flere af Bergsøes nærmere og fjernere bekendtskabskreds kunne, med større og mindre ret, genkende sig selv blandt bogens personer – og følte sig ikke lige smigrede. En enkelt, unægtelig også den af Bergsøes romanfantasi sortest sværtede, skal have udfordret Bergsøe til duel. Det var litteraten Fr. Algreen-Ussing, i romanen forsynet med kynikeren Brandts maske.

At Algreen-Ussing har været et begavet menneske, kan der næppe være tvivl om. Et menneske med mange interesser og meget initiativ, hvis forsøg på at skabe et dansk biografisk leksikon ganske vist løb ud i sandet, men som dog nævnes med hæder af eftertidens historikere. En sammensat karakter af typen: værst mod sig selv. I sin udførlige udredning af Algreen-Ussings levned og værk i „Fund og Forskning“ 1966

nævner Vogel-Jørgensen, at han døde af skørbug og tilføjer skånsomt: „som vel kan være forårsaget af en ernæringsmæssigt stærkt uregelbundet levevis“.

Da Algreen-Ussing, som karakter, gang på gang er taget i forsvar af udmærkede mænd overfor Bergsøes bedømmelse dels i romanen dels i erindringerne, fortjener et hidtil upubliceret brev at fremdrages, som kaster nyt lys over baggrunden for Bergsøes dæmonisk-mørke romanskildring af sin ven. Det er et brev fra Bergsøe til hans søster skrevet den 7. januar 1867, dagen efter at han har mødt Algreen-Ussing på gaden:

„Som en Nyhed kan jeg meddele Dig at Frederik Ussing igaar tilbød mig Convoi til Rom hvorhen han reiser med Dr Phil. Heegaard. – Jeg havde en lang Samtale med ham i al Venskabelighed, og sagde ham i mange Punkter min Mening reent ud. – Jeg bad ham bryde med en Fortid der ikke kunde føre til noget hæderligt Eftermæle, hvis han fortsatte den, og raadede ham til at reise bort idetmindste paa et Aar. Jeg kan ikke blive klog paa ham; thi ved Siden af det Vrange, Falske og ligefrem Slette i hans Caracteer, synes der endnu at være endeel baade Nobelt og Godt tilstede; men det Hele er saadan groet sammen i hinanden, at man næsten ikke kan luge det ene op uden at tage det andet med. – Jeg skal engang mundtlig fortælle Dig meget mere om dette mærkelige Møde der forresten var ganske tilfældigt. – Desværre tillod Kulden paa Gaden ikke nogen længere Samtale; men jeg haaber senere at komme til at tale alvorligt med ham derom. – Vi vare Begge stærkt bevægede og jeg troer at vi til en vis Grad begge To have lidt ligemeget under de Sjælsindtryk som Holmgreens Manuskript paa saa forskjellig Maade have fremkaldt hos os Begge. – Naar jeg blot kunde faae ham til at bryde med Broderen Otto troer jeg at alt kunde blive godt endnu, men dette vil vistnok næppe lykkes. –

Det er kun et høist ufuldstændigt Indtryk, som Du modtager af hele denne Sag, det føler jeg altfor godt; alligevel beder jeg Dig at brænde disse Linier naar Du har læst dem og ikke omtale deres Indhold til Nogen. – Jeg ved med mig selv at det ikke er noget slet Motiv, som har drevet mig til Skildringen af Brandt; kan denne Skildring vække noget af det der slumrer hos U. vil jeg endogsaa antage at jeg har gjort noget Godt. –“

Formodentlig har vi i dette brev en omtale af Bergsøes første møde med Algreen-Ussing, efter at „Fra Piazza del Popolo“ var udkommet. Nært som det er på begivenhederne, åbenhjertigt som det er i tonen overfor en søster, som havde Bergsøes fulde fortrolighed, vejer brevet tungt som indlæg i sagen Bergsøe contra Algreen-Ussing. (For fuldstæn-

digheds skyld skal det nævnes, at brevet er dikteret til fru Elisabeth Bergh, hans læge dr. med. Rudolph Berghs hustru.)

En anonym anmeldelse i „Illustreret Tidende“ den 16. december – ifølge Birket-Smiths håndskrevne forfatterleksikon (Kgl. Bibl.) skrevet af I. C. Magnus – gik hårdt i rette med hele Bergsøes brug af modeller. Bogen, hedder det, savner den harmoni, „der er en nødvendig Betingelse for rigtigt at kunne nyde et Digterværk.“ . . . „At denne Harmoni ikke kan være tilstede, fremgaaer allerede af den Omstændighed, at flere af Personerne ere Copier af det virkelige Liv, og ovenikjøbet copierede saaledes, at enhver Tvivl er umulig, hvilket dog især er Tilfældet med Brandt, Bogens onde Princip, hvis Maske er utilladelig gjennem-sigtig“.

Bergsøes søster Clara tog sig denne artikel så nær, at hun bad Bergsøes trofaste ven Frederik Bøgh – der iøvrigt selv havde måttet lægge model til en af romanens figurer, Frederik From – om han ikke ville tage hendes bror i forsvar. Et smukt brev, som Bøgh skrev til Clara Bergsøe i den anledning, vidner både om hans redelige vennesind og om hans sunde litterære dømmekraft: „Det gjorde mig meget ondt at modtage Deres Brev, hvoraf jeg saae, at De var bleven bekymret over Illustreret Tidendes Anmeldelse af Deres Broders Bog. Efterat jeg havde tænkt lidt over Deres Forslag til en Imødegaaen af denne Anmeldelse i „Dagbladets“ Bedømmelse, vil jeg ikke nægte, at jeg fandt denne Maade noget kunstig og derfor mindre hensigtsmæssig. Jeg gik da op til Deres Broder og meddelte ham Deres Bekymring, hvilket jeg iøvrigt i alle Tilfælde vilde have gjort, forinden jeg foretog noget Skridt. ‘Den lærde Forfatter’ bad mig da, at jeg vilde være fuldstændigt rolig; han var i det Hele veltilfreds med den omtalte Anmeldelse, og hvad specielt det insinuerende Sted angik, vilde han see Tiden an; og hvis der da kom mere af samme Slags, kunde det Alt imødegaaes paa een Gang. De vil sikkert indrømme mig, at efter det Forhold, hvori jeg staaer til Deres Broder, kunde jeg ikke foretage Noget i denne Sag uden forud at tale med ham derom, og fremkommer han da med et bestemt Ønske, maa jeg respectere dette. . . . Hvad nu angaaer denne slemme, sorte Brandt, maa jeg sige Dem, at det forekommer mig utvivlsomt, at han ikke alene er den bedste Figur i Bogen, men overhovedet det Bedste i hele Bogen. Æsthetisk kan han absolut forsvares, og Andet vedkommer jo ikke Publicum. Jeg maa dernæst fremhæve, at naar en Forfatter benytter en enkelt Side af en ganske vist eksisterende Character og driver denne eensidigt op til en næsten dæmonisk Høide, saa bør det være klart for alle forstandige Mennesker, at her har det ikke været Meningen

at levere et Portrait. Man bryder sig dog virkelig kun om de Forstandiges Dom. Enhver Kunstner bør bruge Model, og efter Deres Broders hele Anlæg – han er ogsaa Naturalist i æsthetisk Henseende – er det meget naturligt og forsvarligt, at han grundigt bruger sin Model. De bør ganske vist slaae Dem til Ro med den Bevidsthed, at der ikke er skeet nogen Ulykke“.

Dette brev er dateret den 29. december 1866. I et udateret brev, som må være fra samme tid, skriver Bergsøe følgende til sin søster i tilslutning til Frederik Bøghs redegørelse: „Den almindelige Opinion er gunstig for mit Arbeide, og jeg selv kan ikke indsee, at jeg er gaaet over Grændsen, ved de Ting, som jeg har baseret paa virkelig levende Personer. –“

Bergsøe kunne faktisk tage sig den lidt ubehagelige artikel i „Illustreret Tidende“ let. Gennemgående var pressens holdning ellers yderst anerkendende. Kun en enkelt af de mange anmeldelser før nytår var noget forbeholden, hvilket ærgrede ham, fordi den var skrevet af hans gode ven Philip Weilbach. Han var dog ikke mere ramt, end at han i et brev af 14. december kunne give sin søster en humoristisk skildring af sin reaktion: „Weilbachs Dom generede mig i første Øieblik, navnlig da min Forlægger kom ud til mig og hylede paa det ynkeligste. Senere har jeg erfaret, hvor lidet hans krakilske Kritik har virket, ja, der findes Godtfolk herinde paa Bjerget, som endog have fundet, at det var en gunstig Bedømmelse. Anmeldelsen var, æsthetisk seet, umotiveret og, som Du selv rigtig bemærker, ussel. Det gik mig som Dig; jeg trak min tykke Slobrok paa, vandrede op og ned i mit Cellefængsel og sagde ved den ene Omdreining: ‘Pjalt’, ved den anden: ‘Idiot’, ved den tredie: ‘Skillingsanmelder’ o.s.v., indtil jeg kom paa det Punkt ikke længere at bryde mig om Sagen. (Vandringen varede dog i længere Tid.) Forresten er det mærkeligt, hvor ømfindtlig Ens Forfatterforføngelighed er, og hvor daarlig man kan tvinge . . .“ [Resten af brevet mangler.]

Weilbachs artikel stod i „Berlingske Tidende“ den 8. december. Alle-rede dagen efter indeholdt et blad, som havde stor udbredelse, „Dags-telegraphen“, en overordentlig rosende anmeldelse, som Philipsen da heller ikke tøvede med at citere i sine annoncer: „Det overraskende i, at den hidtil kun som dygtig Naturforsker bekjendte Forfatter her op-træder som Æsthetiker, overtræffes kun ved den udmærkede Begavelse, han lægger for Dagen, saavel i Opfindelsen af det spændte og interes-sante Æmne, som i den smukke og elegante Behandling af Sproget“.

Lige op imod jul kom så den ene anmeldelse mere rosende end den anden. Den 19. december skrev „Folkets Avis“ – ved redaktøren Erik

Bøgh? – en lige så indgående som anerkendende anmeldelse, der forsikrede, at bogen „utvivlsomt vil overleve Døgnets Interesse og bevare sig en Plads i Literaturen.“ Den nybagte romanforfatter introduceredes på følgende måde: „Kan en Profet komme fra Galilæa?“ spurgte Jøderne i gamle Dage. „Kan en Poet komme fra Videnskabens Rige?“ have vistnok Mange spurgt hverandre ved at høre den overraskende Nyhed, at den unge Naturforsker, Dr. Phil. V. Bergsøe, havde udgivet en meget omfangrig Bog, der heel og holden hørte ind under den skønne Literaturs Omraade.“ Blandt forfatterens mange gode egenskaber fremhævedes hans „store Evne til at stille en Situation klart og skarpt frem og til i nogle faa Linier at give et kjækt og smukt Billede af en Egn eller et Prospekt“.

Den 21. december kom en ny anmeldelse i Berlingske Tidende, denne gang signeret „C“, hvilket dækkede H. P. Holst, (Gustav Philipsen påstår i sin ovennævnte afhandling, at artiklen – „for gode Ord og Betaling“ – var fremkaldt af hans fader) og denne gang med lutter ros. Et enkelt eksempel: „Den Klarhed, som den nyere Tids Naturforskning kræver paa ethvert Punkt, træder her frem i Forening med en Anskuelighed, der gjør flere Partier af Bogen til Mønsterstykker paa dansk Prosa for den senere Deel af det nittende Aarhundrede“.

Og på selve juleaftensdag bragte „Dagbladet“ en aldeles fortrinlig anmeldelse, som efter at have gjort opmærksom på romanens mange fortjenester konkluderede: „Der kan mulig herske Tvivl om, i hvilken poetisk Rangklasse Bergsøes 'Livsbilleder' bør hensættes; men Eet er idetmindste vist, . . . de høre ikke til den Klasse af Poesi, som er den værste af alle, den kjedelige“. Ifølge Bergsøes erindringer var denne anmeldelse skrevet af digteren Christian K. F. Molbech, hvis ord man i høj grad lyttede til.

På baggrund af denne presseomtale i en række af landets mest indflydelsesrige blade må det derfor betegnes som noget af en myte, at „Fra Piazza del Popolo“ blev dårlig modtaget. I sin artikel om faderen – trykt i „Fra Amerika – til Mølleaaen“ 1936 – gik Paul Bergsøe så vidt, at han skrev: „Aviskritikken blev en Nedsabling, som man aldrig havde set Mage til.“ Dette er en klar overdrivelse. Mere spagfærdigt, men i samme retning udtrykker Rubow sig: „Den fik en Del Omtale i Pressen, men ikke videre venlig . . .“ Forklaringen på myten er imidlertid let at finde. Den kan angives i to ord: Clemens Petersen. Clemens Petersen, „Fædrelandet“s noget skabagtige, men ikke desmindre ret almægtige og meget frygtede litteratur- og teaterkritiker, smøgede ærmerne op og foretog en sand massakre på Bergsøes roman. Anmeldelsen ind-

ledtes: „Errare humanum est, men naar Fejltagelsen bliver syvhundrede Sider stor, begynder den rigtignok at blive noget umenneskelig“ – og fortsatte i samme skure fra øverst til nederst over forsiden fire lange spalter og videre om på næste side. Noget i den grad morderisk skal man vist lede efter i dansk kritik før og siden.

Når mordet ikke lykkedes, havde det mange årsager – rent bortset fra offerets egen overlevelsessevne. For det første skød anmeldelsen alt for klart over målet – en så ensidigt gennemført nedrakning kunne ingen fornuftig læser tage alvorligt. At sproget var rigeligt prydet med Clemens Petersens noksom bekendte affekterte tirader, gjorde det ikke bedre. Robert Watt var ikke sen til at hænge „stilisten“ Clemens Petersen ud i „Figaro“, hvor han den 27. januar under overskriften: „Hvad er Spænding?“ aftrykte følgende ordrette citat: „Naar en Situation i det virkelige Liv er saadan, at Mennesket som befinder sig i den, egentlig er overflødig, at hans Vilje og hans Arbejde blive til Nul, fordi rene Tilfældigheder gøre hele Udslaget, at den Begejstring, hvormed han ellers vilde hengive sig til Anstrengelsen, rykkes bort fra den Tro, den Tillid, det Haab, der ere Begejstringens Rødder, og Stemningen netop paa Grund af de ydre Omstændigheders overgribende Magt i Situationen forflygtiges ud i de tomme Ønskers uhyre Masse, hvor den vipper villieløs mellem alle Tilfældets Muligheder, saa indtræder Spænding. . . . Ligesom Virkeligheden bliver spændende derved, at det naturlige og sande Forhold, hvori Mennesket skal staa til den, Villiesforholdet, ophæves, og Mennesket i Stedet for at møde frem med en af Haabet begejstret, i Troen urokkelig sikkret Villie, staaer og gloer paa Virkeligheden, brændt af sine Ønsker, saaledes bliver en Roman spændende derved, at det naturlige og sande Forhold, hvori Læseren skal staae til den, Betragtningensforholdet, ophæves, og Læseren, i Stedet for at hvile i en selv under den højeste Henrevethed altid fuldkommen rolig Betragtning, har travlt paa egen Haand, pirret af Nysgjerrighed“. Man kan da sige sig selv, at et sådant topmål af naragtighed måtte give bagslag. Dertil kom, at bogen forlængst havde placeret sig i publikums bevidsthed, da Clemens Petersen endelig rykkede ud – hans artikel blev først trykt flere uger ind i det nye år, den 19. januar 1867. Der blev derfor snarere tale om et debatindlæg, der skabte fornyet diskussion og sensation om bogen – og uden tvivl har øget salget.

En anden ting, som publikum vidste god besked med, var, at pressen dengang var stærkt partidelt – blev en bog eller en forfatter rost i den ene del af pressen, måtte den eller han være forberedt på at blive raket ned i den anden. Som Gustav Philipsen siger i den nævnte artikel

i „Aarbog for Bogvenner“: „Bergsøe hørte til Klanen „Mac Bille“ og blev som Følge heraf behandlet som Fjende af Klanen „Mac Ploug“.“ (C. St. A. Bille var i disse år redaktør af „Dagbladet“, Ploug af „Fædrelandet“.) Særlige antagonister var Erik Bøgh og Clemens Petersen: i en af sine berømte „Dit og Dat“-føljetoner, d. 5. december 1866, havde Bøgh givet Goldschmidts svage arbejde „Den Vægelsindede paa Graahede“ en ilde medfart og indledningsvis skrevet: „Den hedder: „Den Vægelsindede paa Graahede“ og indeholder et genialt storstilet Eventyr paa *to Sider* med en yderst smaastilet Indledning paa *fem Ark*“. Ikke umuligt, at Cl. Petersens nævnte famøse indledning til Bergsøe-artiklen var et slags svar på tiltale.

Men der var andet og alvorligere på færde. Clemens Petersens tid som kritiker var ved at løbe ud. Og han må selv have anet det. Der var noget desperat over den alenlange anmeldelse af „Piazzaen“. Kort før nytår, den 29. december 1866, havde Erik Bøgh rettet et voldsomt personligt angreb på Clemens Petersen, hvem han beskyldte for at have „misbrugt sin Stilling“; angrebet mandede ud i en direkte opfordring til „Fædrelandet“ om at give ham hans afsked. Tiden viste, at der var bund i angrebet. Som bekendt måtte Clemens Petersen et par år efter nedlægge pennen og forlade landet.

Alle disse forhold må tages i betragtning, når man vil bedømme den kritik, der blev „Fra Piazza del Popolo“ til del. Bergsøes uventede entré på den litterære arena har været noget i retning af den berømte hund i keglespillet. Sluttelig må man ikke ganske glemme endnu et moment, det nemlig, at Bergsøe forsåvidt selv kan have bidraget til at nedkalde uvejret over sig ved personen „Svingberg“ i romanen, hvem mange – og vistnok også den ramte – opfattede som en karikatur af Clemens Petersen.

Sikkert og vist er det imidlertid, at den hårde anmeldelse beredte Bergsøe et chok. Den blev læst højt for ham af hans læge, dr. Bergh, og Bergsøe skriver i sine erindringer „at det var ligesom jeg fik en Spand koldt Vand over Hovedet“. Men da han opbragt „fo'r op mod Anmelderen“, beroligede Bergh ham: „De behøver saamænd ikke at blive bange. Naar man skriver saa lang en Anmeldelse og tillige en, der er saa nedsættende, vil Publikums Opmærksomhed netop blive vakt . . .“

Det samme sagde en mærkelig mand, som Bergsøe nogen tid efter mødte på gaden nede i Rom. „Det var en middelhøj, firskaaren Mand med sort Haar, store mørke Whiskers og med et Par skarpe, gennemtrængende Øjne. Han bar en kort Sømandsjakke, et broget, romersk Halstørklæde, og gjorde i det hele taget paa mig Indtryk af at være

Vilhelm Bergsøe fotograferet i Rom 1867. Efter fotografi i fabrikant Svend Bergsøes eje.

Sømand; men hvem han var, anede jeg ikke. 'Ja jeg faar vel sige hvem jeg er,' blev han ved, 'thi jeg kan se, at De ikke kender mig. Mit Navn er Henrik Ibsen.' Aldrig i mit Liv havde jeg tænkt mig, at det var Henrik Ibsen og da jeg vedblev at stirre paa ham, sagde han muntert: 'Ja, jeg er den, jeg er, og det er De vel ogsaa? Jeg har læst Deres nye Roman og ser, at den er skrevet efter Virkeligheden; det er vi tvungne til nu om Stunder – de smægtende Romanheltes Tid er forbi.'

'Saa har De vel læst Fædrelandets Kritik?' spurgte jeg. 'Den var ikke synderlig velvillig; jeg frygter for, at den vil ødelægge mit Arbejde'. 'Nej aldrig,' udbød Ibsen med usædvanligt Liv. 'Naar man skriver saa lang og tilmed saa voldsom en Kritik, vækker den netop Opmærksom-

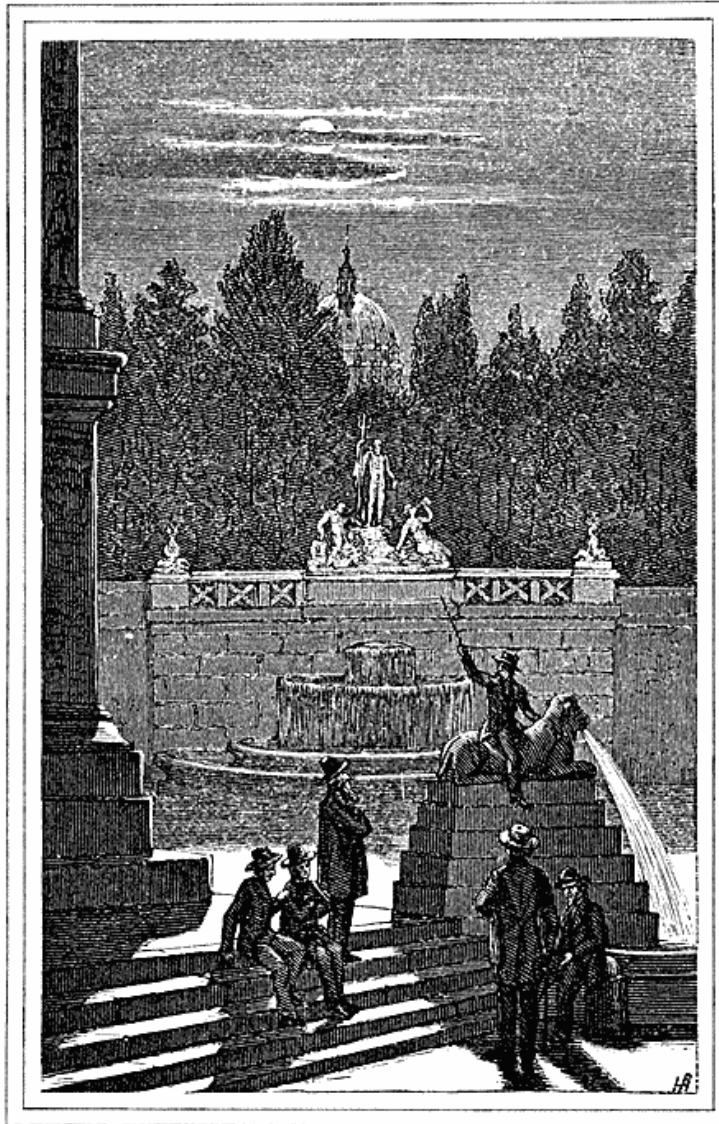
hed, og saa kommer Oppositionen. En Kritik kan standse en god Bog en Tid, men formaar ikke at ødelægge den. Jeg spaar, at De engang i Tiden vil sande mine Ord'."

Ibsen fik ret. Bogen blev læst og diskuteret året igennem. Det ser vi bl. a. af et brev (i privateje) til Bergsøe fra hans ven, den unge zoolog Johan Ludvig Lund, skrevet den 2. august 1867: „Fra Piazza del Popolo' vedbliver stadigt at gjøre Lykke efter stor Maalestok.“ Sådan skrev en ven – men et par uger senere, den 28. august, skrev hans egen forlægger noget lignende: „Piazza gaaer stadig af og er endnu Gjenstand for Samtaler paa Jernbanen o.a.St. Det er morsomt for den ukjendte Forlægger at høre derpaa.“ Salget gik godt hele året – i november var der af det 1500 eksemplarer store oplag kun ca 300 tilbage. Det fremgår af et brev til Bergsøe fra Philipsen af 14. november 1867.

Hvorfor det så varede så længe med et nyt oplag, er ikke helt klart. De bevarede breve kunne tyde på, at Philipsen nølede og trak sagen i langdrag. Forbavsende kort efter at han havde udsendt sin store roman på Philipsens forlag, knyttede Bergsøe forbindelse med Gyldendal, som allerede i foråret 1867 udsendte hans digtsamling „I Ny og Næ“. Hvad mon det egentlig var, som her foregik? Bergsøe giver i erindringerne følgende forklaring: „Kort før min Afrejse fra København havde jeg anmodet min Forlægger om at udgive min første Digtsamling 'I Ny og Næ'; men han var blevet saa forskrækket over Petersens venlige kritik af 'Fra Piazza del Popolo', at han bestemt nægtede at forlægge den.“ Samstemmende skriver Gustav Philipsen: „Hvorfor Faders Forbindelse med Bergsøe blev afbrudt, er mig ikke helt klart; jeg tror imidlertid nok, at Skylden laa paa Faders Side. Jeg erindrer, at han sagde Nej til Bergsøes Digtsamling 'I Ny og Næ', noget som en Nutidsforlægger selvfølgelig aldrig vilde have gjort efter 'Fra Piazza del Popolo's store Sukces; men Fader følte sig brøstholden ved, at Overgangen til Gyldendal foregik saa brat, som den gjorde“.

Men det mærkelige er, at der fra Philipsen foreligger et brev til Bergsøe, som tyder på alt andet, end at han skulle have afvist eller fået tilbudt „I Ny og Næ“. Det er dateret den 18. april 1867, og Philipsen skriver: „Tak for den smukke Foraarsgave, som De ved Gyldendalske Boghandel har overrasket os med, det er en nydelig og frisk Bouquet, som sikkert ved sit rige Indhold og smukke Ydre vil finde en fortjent Udbredelse; den er i denne Tid bleven stærkt benyttet til 'Confirmationsgave'.“ Det ville ikke ligne Philipsen at skrive sådan, hvis han kort forinden havde læst og forkastet samme digtsamling. Man må antage, at både Bergsøe og Gustav Philipsen husker galt.

Frontispice til andenudgaven af „Fra Piazza del Popolo“ fra 1870. Originalens størrelse.

Det er desuden påfaldende, at Philipsen i brevene efter udgivelsen af den store roman atter og atter på det elskværdigste anmoder Bergsøe om et arbejde i samme genre. F. eks. skriver han i det netop citerede brev: „Det er mit Haab, at jeg engang i Tiden maa nyde godt af de Frugter, som Deres Otium nu tillader Dem at opelske.“ Et par måneder

senere, den 29. juni 1867, skriver han: „Foruden dette [se ovenfor side 139] kan jeg da gjerne bruge nogle: nye Livsbilleder, men nu finder De mig vel for begiærlig“. Og næste år, den 16. februar, smigrer han ligefrem: „Jeg haaber, at De foruden det videnskabelige Arbeide overrasker mig med et Manuskript til et nyt æsthetisk Arbeide, hvilket De med Deres rige Phantasie og sjeldne Begavelse vistnok kan producere i en kortere Tid end sædvanlige Dødelige“. –

Men lige meget hjalp det: i 1869 gik Bergsøe til Gyldendal med sin næste store roman, der udkom i begyndelsen af november under titlen: „Fra den gamle Fabrik“.

At dømme efter det materiale, som foreligger, må man derfor slutte, at Bergsøe på et tidligt tidspunkt har sat kursen mod Gyldendal. Det har Philipsen efterhånden forstået – og det har næppe gjort ham ivrigere efter at foranstalte nyt oplag af „Piazzaen“. Så sent som den 25. januar 1870 skriver Bergsøe til Philipsen: „Da Romanen ‘Fra Piazza del Popolo’ allerede i nogen Tid har været udsolgt, og da jeg ønsker, at den skal vedblive at være i Boghandelen, tillader jeg mig at forespørge, hvorvidt De maatte ønske at foranstalte et nyt Oplag af nævnte Værk.“ På dette brev er kun bevaret et henholdende svar fra Philipsen, formodentlig har det endelige svar været negativt. Samme år kom andet oplag af „Fra Piazza del Popolo“ på Gyldendal.

Siden er den herlige roman gået sin sejrsgang fra oplag til oplag – karakteriseret af den ene professor (Billeskov Jansen) som den „mest spændende“ roman i vor litteratur, af den anden professor (Rubow) som den „mest læste“. I 1936 var den bleven trykt i over 100,000 eksemplarer – i 1962 i over 150,000. Nu er den godt på vej mod de 200,000. Og man tør spå, at den vil leve, så længe der læses en roman på dansk.

KILDER OG LITTERATUR

Originalmanuskriptet til „Fra Piazza del Popolo“ indgået i Kgl. Bibl. med den Collinske manuskriptsamling 1905. (Coll. Saml. 72, 4°.)

„Det Bergsøeske familiearkiv“ indgået i Kgl. Bibl. 1966. (NkS 2584, 2°.) En registrant herover ved Morten Borup er udgivet af Svend Bergsøes Fond 1968.

Andre breve til Vilhelm Bergsøe, indgået i Kgl. Bibl. 1965. (NkS 4586, 4°.)

Breve til P. G. Philipsen, indgået i Kgl. Bibl. 1929. (NkS 4463, 4°.)

Vilhelm Bergsøes trykte erindringer, specielt: „Henrik Ibsen paa Ischia og ‘Fra Piazza del Popolo’.“ 1907.

Gustav Philipsen: Træk af det Philipsen'ske Forlags Historie, i: Aar bog for Bogvenner 1919.

Paul Bergsøe: Fra Amerika – til Mølleaaen, 1936.

Paul Bergsøe: De tre Vinduer, 1945.

Paul V. Rubow: Vilhelm Bergsøe og hans store Roman, 1948.

T. Vogel-Jørgensen: Evner kontra karakter (om Frederik Algreen-Ussing), i: Fund og Forskning, XIII, 1966.

Mini Vew

Carl Reholdt

fra

forf.

Dedikation i eksemplar af originaludgaven af "Fra Piazza del Popolo". Privateje.